

Menneskets natur før og etter Darwin

Hanno Sandvik

Janet Radcliffe Richards: *Human Nature after Darwin*.
London & New York: Routledge 2000. 336 sider.

ER KVINNEKAMPEN ET DØDFØDT prosjekt hvis kjønnsrollene ligger i genene? Er sann altruisme umulig fordi genene våre er egoistiske? Må vi venne oss til å se på rasisme som et moralsk gode hvis det viser seg at fremmedfrykt er en evolusjonær tilpasning? – Spørsmål som berører sosiobiologiens eller evolusjonspsykologiens resultater, er som få andre egnet til å få gemyttene til kokepunktet.

Utgivelsen av Wilsons *Sociobiology* i 1975 ble møtt med en voldsom motreaksjon, der forfatteren bl.a. ble beskyldt for å være elitist, seksist og rasist. Selv om det snart viste seg at denne karakteriseringen av personen Edward O. Wilson var feilaktig, har dette i store kretser av samfunnet blitt en nokså anerkjent karakterisering av sosiobiologien som vitenskap (eller som ideologi, som motstanderne ville foretrekke å si). Og selv om det var en gruppe med radikale biologer som startet denne kampanjen mot Wilson/sosiobiologien, er grensen mellom tilhengere av og skeptikere til sosiobiologien i dag stort sett sammenfallende med grensen mellom real- og samfunnsfag/humaniora.

Mens noen filosofer (f.eks. Kim Sterelny, David L. Hull) har kommet med konstruktiv kritikk, har de fleste kollegaene (f.eks. Mary

Midgley, Philip Kitcher, Lars Fr. H. Svendsen) en tendens til å være ute etter å få bekreftet sine fordommer om sosiobiologiens ideologiske natur. (Noe de ikke har vanskelig for å få til ved å lese forventningene sine inn i det biologiske fagspråket, som de ellers har lite forståelse av.) Derfor var det med en viss spenning jeg begynte å lese på filosofen Janet Radcliffe Richards' bok *Human Nature after Darwin*.

Men – for ett unntak hun er! Boken er mildt sagt glimrende.

Nå kan man selvfølgelig lure på hvor mye en slik dom er verdt når undertegnede er biolog er dermed kanskje av noen betraktes som inhabil. Biologer vil nok like bøker som gir støtte til sosiobiologien. Men det er faktisk ikke det Radcliffe Richards gjør! Det mest fascinerende er tvert imot at hun har klart å skrive en hel bok om sosiobiologi uten å ta standpunkt til om den i det hele tatt er holdbar som vitenskap.

Det hun i stedet er ute etter, er å besvare spørsmålet «hvilke konsekvenser har sosiobiologien for vår selvforståelse og vårt menneskesyn HVIS dens påstander er sanne?» Selv om det kan virke merkelig å begynne den veien, blir det etterhvert klart at dette er en svært så fruktbar tilnærmingssåte til hele

problematikken. Og ikke bare er tilnærmingmåten fruktbar, Radcliffe Richards behersker den til det fulle. Når hun i tillegg kan være trygg på sin biologiske bakgrunnskunnskap (jeg fant ikke en eneste feil), er det fritt frem til en forestilling der forfatteren leker seg med tankevekkende eksempler og morsomme tankeeksperimenter, mens leseren kan lene seg tilbake, følge med, stusse, nyte og lære.

Den første verdifulle avklaringen er hennes gradinndeling av darwinisme. Hun skiller mellom fire «darwinismegrader»; sortert etter den økende forklaringsvevnen som tillegges darwinismen, er dette: antidarwinisme, dualistisk darwinisme, samfunnsvitenskapsdarwinisme og genmaskin-darwinisme. Grensene mellom disse gradene er til en viss grad flytende, men karakteriseres ved hhv. darwinisme-, materialisme- og evolusjonspsykologi-skilllet. For å illustrere gradene med kjente eksponenter: Antidarwinismen er f.eks. representert ved fundamentalkristne kreasjonister (tilhengerne av en bokstavtro tolkning av Bibelens skapelsesberetning). Den mest kjente forsvaren av dualistisk darwinisme er paven, som i 1996 anerkjente Darwins lære som «mer enn en teori» (hva enn det måtte bety!) når det gjelder *kjødet*, men opprettholder at *ånden* er skapt og blåst inn i vår art ved gud.¹ Den forståelsen av darwinisme som er mest utbredt blant filosofer, sosiologer, feminister, sosialantropologer og kanskje rett og slett folk flest, kalles «samfunnsvitenskapsdarwinisme» av Radcliffe Richards. Genmaskin-darwinismens mest kjente eksponenter er sosiobiologene Richard Dawkins og Edward Wilson, dessuten stort sett de biologiske (i hvert fall zoologiske) fagmiljøene f.eks. her i Norge. Navnet kommer av at tilhengerne av denne strømmingen – som også tillater darwinistiske forklaringer på emosjoner, tilbøyeligheter og atferdstrekk i oss selv – gjerne

betrakter organismen som genenes farkost eller redskap.

Med denne darwinisme-inndelingen i bakhodet viser det seg plutselig hvor absurd noen av alliansene egentlig er, som har oppstått i løpet av biologisme-debatten i samfunnet. Når antidarwinister går ut med støtteklæringer til samfunnsvitenskapsdarwinister, kan man begynne å lure på hva som holder på å skje. Det som ener kritikerne av genmaskin-darwinisme, er en frykt for at denne resulterer i et deterministisk, reduksjonistisk og/eller ufritt menneskesyn. Men gitt at muligheten for den frie vilje, for å ta frem denne som eksempel, blir borte ved darwinisme-skilllet, kan den ikke forsvinne en gang til ved materialisme- eller ved evolusjonspsykologi-skilllet!

Det er her Radcliffe Richards andre bragd kommer inn, som utgjør mesteparten av boken hennes: Hun plukker fra hverandre påstand etter påstand om implikasjoner av forskjellige versjoner av darwinismen for å belyse holdbarheten i dem. Hun påpeker hvor det er brister i argumentasjonskjedene, hvordan disse gapene kan fylles med supplerende utsagn, hvordan man best tester de sistnevnte, og til slutt om de er meningsfulle.

Etter hvert blir det klarere og klarere for leseren at debattantene i darwinisme-debatene har tatt altfor mye for gitt. Noen smakebiter:

Innebærer sosiobiologi at våre handlinger er determinerte? – Innebærer determinisme at fri vilje er en umulighet? – Innebærer indeterminisme at fri vilje er mulig? – Er egenskaper som «ligger i genene», umulig å forandre? – Er egenskaper som ikke «ligger i genene», lett å forandre? – Er man uten ansvar for atferd som har et genetisk anlegg? – Er darwinistiske forklaringer på menneskelig atferd bortforklaringer av frie intensjoner eller av sanne følelser? – Er naturlig atferd ønskelig atferd? – Blir etikk overflødig hvis vår

moralske sans har oppstått evolusjonært?

Kun hvis svaret er «ja» på alle disse spørsmålene, har genmaskin-darwinismen de konsekvensene kritikerne later som at den har. Radcliffe Richards viser elegant at ikke et eneste av spørsmålene (verken i det forrige eller i anmeldelsens første avsnitt) kan besvares med et klart «ja». I stedet varierer svarene mellom «nei, ikke i det hele tatt», «muligens, men det kommer helt an på», og «tja, si det».²

Hvert eneste av disse spørsmålene er absolutt verdt å diskuteres. Problemet er nettopp at de stort sett *ikke* diskuteres eksplisitt, men at (attpåtil feilaktige) svar på dem nærmest blir tatt som en selvfølge. Faktisk er konsekvensene for vårt menneskesyn hvis samfunnsvitenskapsdarwinismens syn er sant, stort sett de samme som konsekvensene hvis genmaskin-darwinismens syn er sant. Urimeligheten ligger dermed i at én av partene i debatten (sosiobiologer eller evolusjonspsykologer eller genmaskin-darwinister) – utover det naturlige ansvaret for sine egne forskningsresultater – også får ansvaret for spørsmål i fanget som (a) 100 generasjoner med filosofer ikke har klart å enes om og som (b) dessuten berører begge parter i like stor utstrekning.

Konklusjonen av denne delen av boken lyder dermed omtrent: «Hvis dere først mener å kunne bruke konsekvensene av en teori (istedenfor selve dens utsagn) som argument mot teorien, så gjør dere kjent med konsekvensene først – de er ikke som dere tror,» og er fremfor alt adressert til human- og samfunnsvitere. Men heller ikke genmaskin-darwinister går fri: Noen av dem går faktisk i flere av de samme fellene, og særlig blant popularisatorene av sosiobiologien er det mange som trekker konklusjonene sine for langt.

Men *noen* forskjeller må det vel være mellom darwinismegradene? Dette kommer Ra-

dcliffe Richards inn på mot slutten av boken. Selv om både menneskesynet vårt og samfunnsvisjonene våre – som sagt – er fullstendig uavhengige av hvilken side av evolusjonspsykologi-s skillet vi står på, vil *måtene å oppnå en gitt samfunnsvisjon på* kunne variere noe, avhengig av om evolusjonspsykologiens resultater er sanne eller ikke. Dette kommer selvfølgelig helt an på den konkrete situasjonen – egenskaper som «ligger i genene» kan være både enklere og vanskeligere å forandre enn egenskaper som er kulturelt bestemt (i den grad denne dikotomien i det hele tatt er meningsfull), alt ettersom hvilken egenskap det dreier seg om og i hvilken retning den skal endres. Denne tolkningen vil nok komme forbausende på mange (på begge sider av evolusjonspsykologi-s skillet), men Radcliffe Richards forklarer den slik: Forskjellige versjoner av darwinismen forandrer ikke i seg selv vårt syn på *hva et mennesket er*, men kun på *hvordan det har blitt slik det er*. Det som teller for muligheten for moralsk ansvar, for forandring osv., er imidlertid det motsatte: Her er det vesentlig *hva et menneske er*, og ikke *hvordan det har blitt slik*. Også denne konklusjonen ser jeg på som et veldig verdifullt bidrag.

Hadde boken vært tilgjengelig lenger for debattanter på begge sider, både forsvarere og motstandere av sosiobiologiens genmaskin-syn, kunne mye unødvendig støy og sinne ha vært unngått. En avsluttende karakterisering av *Human Nature after Darwin* blir faktisk ikke mindre entusiastisk enn: en genial kombinasjon av en lettlest innføring i nyere evolusjonær teori inkludert sosiobiologi, et vittig skrevet grunnkurs i argumentasjonsteori, og en leken oversikt over diverse filosofiske og beslektete emner – fra beslutningsteori via metaetikk og -fysikk til teologi. Den er forståelig, illustrerende, ironisk og gir mersmak. Hun sier selv i forordet at det er «vanskelig å si om boken skal ses på som

en filosofisk innføring i darwinismen eller en darwinistisk innføring i filosofien,» noe jeg antok for å være en god porsjon selvskryt.

Men den *ble* begge deler på en svært så vellykket måte.

Noter

- 1 Johannes Paul 2: 'Message to the Pontifical Academy of Sciences', *L'Osservatore Romano*, 30 October 1996, s. 3.
- 2 Hvis man nummererer spørsmålene fra 1 til 3 i an-

meldelsens åpningsavsnitt og fra 4 til 12 i det forrige avsnittet, er Radcliffe Richards' svar som følger: «nei» på spørsmål 1–4, 7, 9, 10, 12; «muligens» på 8, 11; «tja» på 5 og 6.

Hanno Sandvik

Institutt for biologi, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø

E-post: hanno@ibg.uit.no